

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. В. В. ДОКУЧАЄВА

На правах рукопису

ЖМАЙЛОВ Валерій Миколайович

**РЕФОРМУВАННЯ ВИРОБНИЧИХ СТРУКТУР
В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ
СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ ШЛЯХОМ СТВОРЕННЯ
ГОСПОДАРСЬКИХ АСОЦІАЦІЙ**

Спеціальність 08.07.02 - Економіка сільського господарства і АПК

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата економічних наук

Харків - 1996

Робота виконана в Сумському сільськогосподарському інституті.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, академік Академії економічних наук України, професор **І. М. Брюховецький**.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, член-кореспондент УААН **Амбросов Володимир Якович**;
кандидат економічних наук, доцент **Цапенко Юрій Григорович**.

Провідна організація: **Луганський сільськогосподарський інститут**.

Захист дисертації відбудеться "30" травня 1996 р. о 12³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої Ради К 02.33.01 в Харківському державному аграрному університеті ім. В. В. Докучаєва за адресою: 312131, м. Харків, п/в "Комуніст -1", учбове містечко ХДАУ.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського державного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва.

Автореферат розісланий "25" квітня 1996 р.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Вчений секретар
спеціалізованої Ради,
професор

А.В. Македонський.

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00760280 (N)

І. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

1.1. Актуальність теми. Однією з головних причин кризової ситуації, що склалася в аграрному секторі в даний час, є невдалі спроби реформування аграрної сфери з моменту колективізації. В зв'язку з цим найважливішими напрямками, які дали б змогу вийти із даного становища, є глибоке перетворення земельних відносин, створення багатокладності форм власності та форм господарювання: селянських (фермерських) господарств та їх асоціацій, акціонерних товариств, виробничих кооперативів і т. п.

Разом з тим, освоєння нових форм господарювання, зміна внутрішньої структури підприємств та реорганізація колгоспів та радгоспів можуть дати позитивний результат при якісному перетворенні економічного механізму агропромислового комплексу в відповідності з вимогами ринкових відносин. Ось чому дослідження сучасних форм агроформувань на рівні основної структурної ланки аграрної сфери і, зокрема, асоціацій фермерських господарств, товариств, кооперативів та інших підприємств мають важливе народногосподарське значення.

В останній час об'єктами різнобічного вивчення стають селянські (фермерські) господарства та їх асоціації, тому що успіх в реалізації економічної реформи в Україні в значній мірі залежить від науково обгрунтованого рішення проблеми фермеризації. Зараз все більше уваги приділяється методології дослідження фермерських господарств та їх асоціацій, яка розроблена в працях А. В. Чайнова, Н. П. Макарова, М. І. Туган-Барановського та інших класиків аграрної школи.

Особлива увага проблемам фермерства та їх асоціацій стала приділятися в період переходу до ринкових відносин в роботах В. Я. Амбросова, В. Ф. Башмачникова, В. О. Бугуцького, О. Ф. Бурика, Г. І. Гайдуцького, В. Я. Месель-Веселяка, О. М. Онищенко, Т. П. Саблука, В. В. Юрчишина та інших вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів.

Однак проблеми реформування відносин власності, організації сучасних агроформувань в умовах становлення регульованих ринкових відносин потребують більш глибокого теоретичного обгрунтування. Не дивлячись на значне коло публікацій та наукових праць, питання організації фермерських господарств, їх асоціацій продовжують залишатися дискусійними.

Існує настійна потреба в глибокому та всебічному вивченні ефективних форм реформування відносин власності і виробленні оптимальних моделей господарювання.

Недостатня вивченість цих питань, важливість їх для науки і виробничої практики визначають необхідність їх подальшої розробки як в теоретичному, так і практичному відношенні.

1.2. Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування науково-методичних положень формування господарського механізму асоціації селянських (фермерських) господарств та розробка комплексу організаційно-економічних заходів його реалізації.

У відповідності з поставленою метою були визначені такі завдання дослідження:

вивчення основних напрямків реформування форм господарювання в аграрному секторі економіки;

дослідження методичних основ функціонування асоціацій в умовах реформування економічних відносин;

аналіз процесів реформування економічних відносин та діяльності організаційних форм асоційованих об'єднань в сільському господарстві Сумської області;

моделювання процесів асоціювання в аграрному секторі Сумської області та обґрунтування економічної ефективності функціонування сільськогосподарських асоціацій.

1.3. Предмет і об'єкт дослідження. Предметом дисертаційного дослідження є методичні та прикладні проблеми функціонування механізму господарювання асоціацій селянських господарств, товариств та кооперативів, створених на базі земельних угідь та майна колективних сільськогосподарських підприємств шляхом їх перетворення.

Об'єктом дослідження виступили колективні сільськогосподарські підприємства, селянські (фермерські) господарства, а також асоціації, які діють в даний час в аграрному секторі Сумської області.

1.4. Методологія і методика дослідження. Методичною та теоретичною основою є положення діалектики та економічної теорії, дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених економістів та спеціалістів з питань господарського механізму і раціональної організації асоціацій селянських (фермерських) господарств, результати наукових досліджень НДІ з проблем економіки, управління і організації, зокрема, інституту аграрної економіки ім. Шліхтера, законодавчі документи та нормативні акти Верховної Ради І

Кабінету Міністрів України з господарських питань.

Для вирішення поставлених в дисертації завдань застосовувалася система методів, прийнятих в економічній науці - монографічний, абстрактно-логічний, розрахунково-конструктивний, балансовий, групувань, економіко-математичний з використанням ЕОМ.

Основною інформаційною базою для дисертаційної роботи послужили дані офіційних статистичних збірників, річних звітів, первинного бухгалтерського обліку та статистичної звітності сільськогосподарських підприємств, інформація періодичних видань, рекомендації науково-дослідних сільськогосподарських установ та організацій, результати опитувань спеціалістів, особисті спостереження автора.

1.5. Наукова новизна результатів дослідження та основні положення, що виносяться на захист:

обгрунтовані умови, фактори і причини необхідності та пріоритету сумісної діяльності селянських (фермерських) господарств, створених на базі земель та майна сільськогосподарських підприємств, що реорганізуються;

визначені особливості складу і функціонування господарського механізму асоціації, які обумовлені поєднанням особистої, колективно-пайової та суспільної форми власності на майно учасників асоціації;

визначено основні напрямки формування і розроблено зміст економічного механізму асоціації в системі нормативних регуляторів та регламентів;

розроблено механізм реформування існуючих в даний час колективних сільськогосподарських підприємств в асоціації селянських (фермерських) господарств, товариств і кооперативів;

сформульовані пропозиції щодо визначення параметрів оптимального розміру господарської асоціації і підприємств, які входять до її складу;

розроблена організаційно-виробнича структура об'єднань асоціованого типу та визначені функції цих аграрних формувань;

обгрунтовані показники економічної ефективності діяльності господарських асоціацій на перспективу.

1.6. Практичне значення дослідження. Практична цінність роботи полягає в тому, що автором визначено комплекс організаційно-економічних заходів по реформуванню організаційного устрою

сільськогосподарських підприємств шляхом поетапного створення асоціацій селянських (фермерських) господарств на базі колективних сільськогосподарських підприємств, які реорганізуються; обґрунтовано шляхи підвищення ефективності функціонування господарських асоціацій; розроблено економіко-математичну модель і методика визначення оптимальної структури виробництва в господарських асоціаціях та зроблено пропозиції оптимальних їх розмірів із врахуванням наявності ресурсів.

1.7. Апробація і реалізація результатів дослідження.

Методичні положення і рекомендації, розроблені автором, знайшли практичне застосування в господарствах Конотопського району Сумської області при реформуванні колективних сільськогосподарських підприємств в асоціації пайовиків з наступним їх перетворенням в господарські асоціації селянських (фермерських) господарств, товариств і кооперативів.

Тема досліджень входить до плану науково-дослідних робіт з проблем "Реформування власності в аграрному секторі в умовах переходу до ринкової економіки" та "Розвиток підприємницьких зон на базі переробних і сервісних сільськогосподарських підприємств", які виконуються в Сумському сільськогосподарському інституті на замовлення Міністерства сільського господарства і продовольства України.

Основні положення та висновки дисертаційної роботи доповідались автором і отримали позитивну оцінку на конференціях професорсько-викладацького складу, наукових співробітників та аспірантів Сумського сільськогосподарського інституту 1992-1995 рр. Результати дослідження опубліковані в монографічному збірнику "Фінансово-економічна стабілізація в агропромисловому комплексі" (Київ, 1994), в "Рекомендаціях по реформуванню власності в аграрному секторі в умовах переходу до ринкової економіки", які були розроблені як частина завдання по бюджетній темі № 109. 92-94.

1.8. Публікація результатів дослідження. Результати досліджень опубліковані в 6 наукових працях загальним обсягом 0,6 друкованого аркуша.

1.9. Обсяг і структура роботи. Структура роботи підпорядкована загальному задуму досліджень і визначена його межами. Дисер-

тація загальним обсягом 169 сторінок складається із вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаної літератури із 176 найменувань і додатків.

II. ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливим напрямком виходу з кризової ситуації, що склалася в аграрній сфері економіки України є реформування відносин власності, в результаті якого повинна бути створена система мобільних, орієнтованих на ринок структур, які об'єднують сільських товаровиробників, кооперативи в сфері переробки, зберігання та реалізації продукції, сумісного використання машинно-тракторного парку, організації матеріально-технічного постачання, страхування, кредитної справи і т. п.

Вивчення зарубіжного досвіду свідчить про те, що фермерські господарства з високим рівнем товарності, їх кооперативи та асоціації, засновані на приватній власності, довгостроковій оренді і володінні землею є однією з раціональних форм господарювання. Тому ми вважаємо, що різноманітність організаційно-структурних форм в межах підприємництва нашої країни є економічною необхідністю, яка обумовлена об'єктивними обставинами: рівнем розвитку виробничих сил різних галузей, видів виробничої та комерційної діяльності, виробничої і соціальної інфраструктури, необхідністю їх ефективного використання і т. п.

В процесі вивчення різноманітних сторін організації та функціонування асоціацій встановлено, що їх сукупність неоднорідна, спостерігаються значні відмінності між окремими господарствами за рядом ознак. В зв'язку з цим, нами проведена класифікація асоційованих формувань, що спеціалізуються на виробництві сільськогосподарської продукції. Застосування засобів і методів класифікації до систем асоціацій по виробництву сільськогосподарської продукції дозволяє виділити основні типи та види асоціацій і показати їх у вигляді узагальнюючої моделі, яка характеризує структуру господарств та їх функціонування (рис.1).

Дослідження теоретичних основ створення і функціонування асоціацій дозволили сформулювати одну з найважливіших методичних особливостей господарського механізму асоціацій селянських (фермерських) господарств, товариств та кооперативів, яка базується на забезпеченні узгодження розвитку соціально-економічних і організаційно-технологічних факторів інтегрованого виробництва.

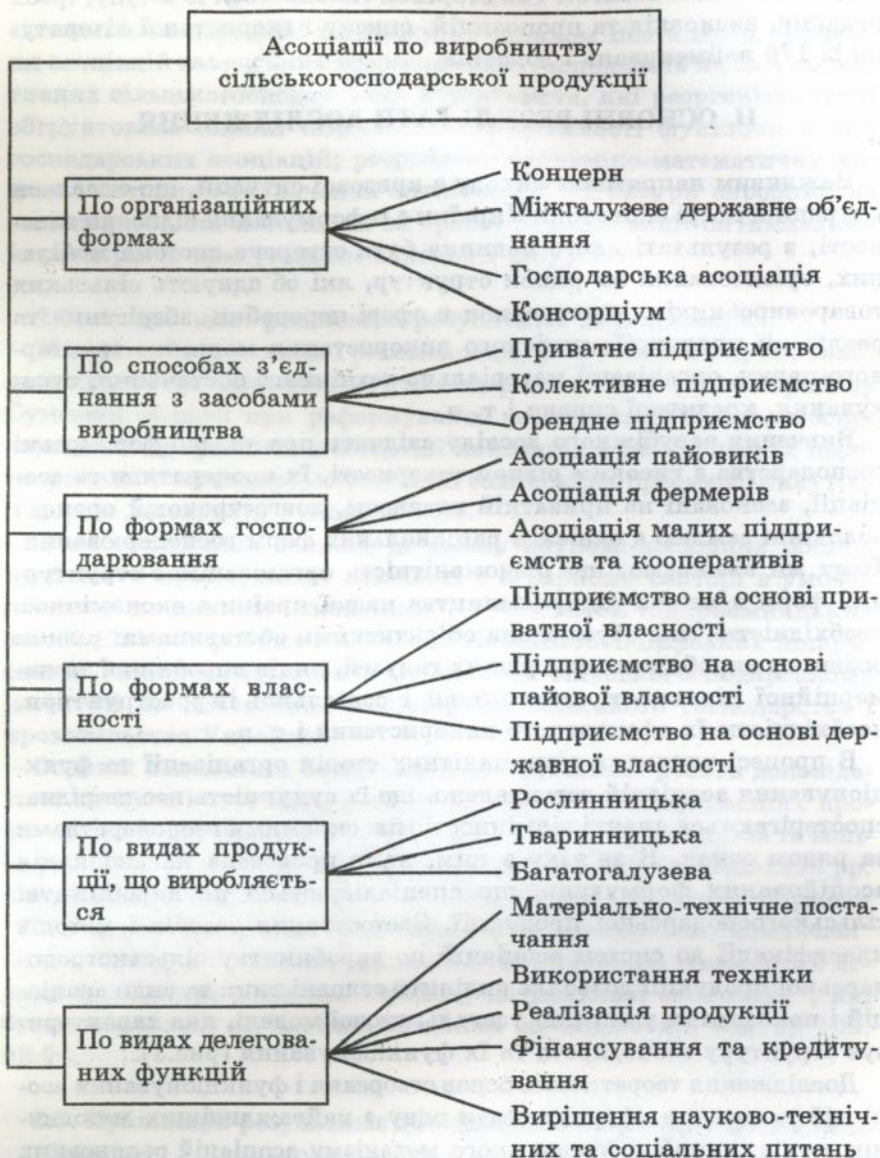

Рис.1 Класифікація асоціацій по виробництву сільськогосподарської продукції

Це дало змогу сформулювати основні положення господарського механізму асоціацій, як форми господарювання, зміст та специфіка якого в системі організаційно-правових регламентів та ре-

гуляторів діяльності асоціації дозволили виділити п'ять основних його блоків (рис. 2).

Потенційні можливості та переваги асоціювання не викликають сумніву. Інтеграція фермерів розглядається як потужний фактор, котрий сприяє розвитку їх господарств. В той же час сьогодні спостерігаються тільки окремі приклади кооперації, найпростіші елементи деяких інших кооперативних форм без офіційного їх підтвердження. Причиною такої ситуації є недостатній розвиток самого фермерства. Незначна концентрація господарств є перепорою для їх інтегрування. Необхідно зауважити, що в даний час відсутні рекомендації, які враховують місцеві умови і запити селян.

Проведений аналіз сучасного стану економіки аграрного сектора Сумської області характеризується як кризовий. Причиною цього в деякій мірі є недосконалі виробничі відносини, які не відповідають ринковій економіці. При існуючих в даний час формах господарювання залишається також невирішеним повністю питання права власності на засоби виробництва та вироблену продукцію. Все це зумовлює необхідність проведення в країні аграрної реформи, яка спрямована на зміну форм власності та форм господарювання.

Як показали дослідження, першим етапом даної реформи в Сумській області стала приватизація підприємств АПК та трансформація колгоспно-радгоспної системи. При цьому власність господарств була розділена на паї, на основі яких були створені товарні господарства з ознаками приватної власності кожного селянина. Так, станом на 01.01.1995 р. в Сумській області функціонували 369 пайових господарств. Однак процеси паювання колгоспів області не забезпечили підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. Про це свідчить зниження в 1994 р. порівняно з 1990 р. показників ефективності використання землі та продуктивності праці на 19,6% та 29,5% відповідно.

Тобто, вдосконалення пайових відносин в господарствах Сумської області без одночасної реорганізації в нові організаційні форми господарювання (асоціації селянських господарств та кооперативів) не змінює існуючих у господарстві економічних відносин.

Використання пайових відносин в колективних сільськогосподарських підприємствах в деякій мірі сприяло розвитку приватного сектора - економічно самостійних селянських (фермерських) господарств. Однак процеси реформування форм власності і форм господарювання в напрямку прискореного розвитку фермерських

Блоки господарського механізму				
Організація селянських господарств та асоціацій	Програма виробничого, економічного та соціального розвитку асоціації	Організація спільної діяльності асоціації	Організація управління	Економічний механізм
Статут селянського господарства Засновницький договір Статут асоціації Положення про учасників асоціації	Економічне обґрунтування створення господарства Програма соціального розвитку План роботи асоціації Поточні програми та плани роботи	Організаційна структура асоціації Правила внутрішнього розпорядку асоціації Договір на створення товариств селянських господарств Договір на взаємні послуги в асоціації Договір господарства з виконавчою дирекцією	Положення про органи управління Положення про ревізійну комісію Структура управління Положення про фінансово-кредитний центр Договір найму Контракт найму спеціалістів Посадові інструкції працівників управління План документообороту	Положення про фонди асоціації Положення про земельні відносини Положення про майнові відношення Положення про фінансову та кредитну діяльність селянських господарств Положення про формування та використання доходів селянських господарств та їх формувань
РЕГЛАМЕНТИ				

Рис. 2 Організаційні регламенти господарського механізму селянської асоціації.

господарств поки що не дають вагомих результатів. Причиною цього є те, що в даний час селянські (фермерські) господарства не мають необхідних інвестиційних можливостей, ефективних технічних засобів, добрив, засобів боротьби із шкідниками та хворобами, сучасних технологій. Самостійне ведення селянського господарства ускладнюють диспаритет цін, інфляція, відсутність еквівалентного обміну між державою та робітниками сільськогосподарських підприємств, а також невідповідність основної маси сільських трудівників до роботи в умовах повної економічної відповідальності.

Проведені дослідження різних типів фермерських господарств Сумської області дозволили диференціювати їх за розмірами площ землекористування, як найбільш суттєвою класифікаційною ознакою. Внаслідок цього встановлено, що в 1994 р. біля 20% загальної кількості фермерських господарств мали земельні наділи від 4 до 10 га; 70% - від 10 до 50 га і лише 2% господарств мали оптимальні розміри землекористування - більше 50 га. За даними обстеження в 1994 р. половина загальної кількості фермерських господарств (50,3%) спеціалізувались на виробництві продукції рослинництва, в основному зернових культур та цукрового буряка. При цьому 18,6% агроформувань утримували велику рогату худобу, 17,7% - корів, 25% - свиней і 2,4% - овець та кіз. Тобто, галузь тваринництва в даний час не є основною в фермерських господарствах, оскільки виробництво продукції даної галузі залишається більш трудомістким та менш економічно вигідним, ніж галузь рослинництва. Окрім того, розвиток фермерських господарств в останній час стримується із-за непомірно високих цін на промислову продукцію (техніку, паливо, будівельні матеріали, добрива, засоби захисту рослин і т. ін.), відсутності пільгових кредитних ресурсів. Все це значно впливає на фінансовий стан селянських (фермерських) господарств, який в даний час є незадовільним і, в зв'язку з цим, негативно впливає на розвиток цих форм господарювання.

Проведені дослідження дають змогу зробити висновок про те, що виробничі та соціально-економічні умови, які склалися в даний час, визначають насущну потребу та економічну доцільність об'єднання селянських (фермерських) господарств у виробничі асоціації та здійснення їх сумісної діяльності.

Станом на 01.01.1995 р. в Сумській області було зареєстровано 46 агроасоціацій, 30 з яких функціонує в Конотопському районі, 8 - в Кролевецькому, 4 - в Роменському, 3 - у Великописарівсько-

му і одна - в Буринському районі. Це зумовлено тим, що процеси реформування сільськогосподарських підприємств в окремих районах йдуть різними темпами внаслідок недостатньої організаційної роботи. Дослідженнями встановлено, що агроасоціації, які діють на території області, мають у своєму розпорядженні весь необхідний виробничий потенціал (земля, труд, капітал) для здійснення їх господарської діяльності, результати якої приведені в табл.1.

Як бачимо, показники економічної ефективності діяльності агроасоціацій Сумської області перевищують аналогічні показники діяльності підприємств колективних форм господарювання. Особливо ефективно діють господарські асоціації в Конотопському, Буринському та Великописарівському районах. Про це свідчать досить високі показники ефективності використання земельних угідь, продуктивності праці та рівня рентабельності.

В даний час існують різні підходи до створення і діяльності селянських (фермерських) господарств, товариств та кооперативів. Однак проведені дослідження показали, що найбільше розповсюдження одержали в Сумській області асоціації пайовиків. Певний практичний інтерес викликає досвід організації асоціації пайовиків "Світанок" Конотопського району Сумської області. На протязі становлення асоціації (1992 р.) в господарстві на основі достатньо обґрунтованих методик паювання майна та землі були завершені процеси паювання власності, які дозволили реально змінити економічні відносини з питань власності.

Зміни відносин власності, які зумовили в свою чергу зміну організаційно-управлінської структури, знайшли відображення в Статуті асоціації. Поряд з реформуванням власності і форм господарювання в асоціації "Світанок" багато уваги в останні роки було приділено структурній перебудові самого виробництва. При цьому втілюється в життя концепція єдиного технологічного ланцюга, який включає в себе ланки: виробництво, переробка, реалізація. Достатньо велика кількість робітників асоціації зайнята в інфраструктурі, яка обслуговує основне виробництво. Так, в господарстві зараз працює чотири цехи по переробці сільськогосподарської продукції: маслобойня, пекарня, два фірмових магазини. Більша частина продукції реалізується без посередників шляхом заключення договорів з безпосередніми клієнтами (споживачами продукції).

Удосконалюється технологія основного виробництва (особливо головних галузей: рослинництва та м'ясо-молочного скотарства). З цієї метою налагоджені зв'язки (в т. ч. і зовнішньо-економічні) з німець-

Таблиця 1.

Показники економічної ефективності діяльності господарських асоціацій (1994 р.)

Показники	В середньому по асоціаціях області	В тому числі по районах					В середньому по сільгосп-підприємствах області
		Конотопський	Кролевецький	Роменський	Великопирівський	Буринський	
Одержано на 100 га сільськогосподарських угідь, млн. крб.							
товарної продукції	523	571	289	577	511	856	485
валового доходу	365	403	188	389	365	584	320
чистого доходу	193	228	60	165	181	321	156
Рівень рентабельності, %	58,5	66,6	26,4	40,0	54,7	60,1	47,4
Виробництво валової продукції в порівняльних цінах на одного робітника, тис. крб.	6,3	7,0	5,1	5,3	4,0	4,0	6,1

ко-українською фірмою "Агрос" на постачання сівалок точного висі-
ву, високоякісного насінневого матеріалу та засобів захисту рослин.

Виходячи з цього, в реферованій роботі проведено порівняння
економічних показників діяльності сільськогосподарського підпри-
ємства до та після реформування в асоціацію (табл. 2).

Як свідчать дані, після реформування колгоспу в асоціацію пайо-
виків результати господарської діяльності підприємства покращи-
лись. Свідченням цього є ріст врожайності культур та продуктив-

Таблиця 2.

**Показники діяльності асоціації пайовиків "Світанок"
Конотопського району Сумської області**

Показники	До реоргани- зації, 1989 р.	Після створення асоціації, 1994 р.	В середньому по Конотопському району, 1994 р.
Врожайність основних сіль- ськогосподарських культур, ц/га: зернові	24,2	40,9	34,0
цукрові буряки	-	193,4	140,1
Продуктивність основних видів худоби:			
удій на одну корову, кг	2488	2860	1967
середньодобовий приріст, г:			
великої рогатої худоби	614	688	340
свиней	342	459	207
Вироблено на 100 га сіль- ськогосподарських угідь, ц:			
зерна	460,5	1087,3	1179,6
цукрових буряків	-	202,4	1112,3
молока	297,8	299,2	366,9
м'яса	43,9	22,3	36,5
Вироблено на 100 га сіль- ськогосподарських угідь: валової продукції в порів- няльних цінах 1983 р., тис. крб.	53,9	68,8	62,2
товарної продукції, млн. крб.	0,05	490,7	525,5
прибутку, млн. крб.	0,008	234,1	171,4
Вироблено на одного серед- ньорічного працівника вало- вої продукції в порівняльних цінах 1983 р., тис. крб.	9,6	11,9	6,3
Норма прибутку, %	8,6	158,1	59,9

ності тварин, зростання показників ефективності використання землі та продуктивності праці, підвищення норми прибутку. Приведені показники в 1994 р. перевищили також майже всі середні дані по Конотопському району, що свідчить про перевагу цієї форми господарювання в порівнянні з традиційними.

Результати діяльності існуючих в даний час різних форм господарювання в аграрному секторі Сумської області приведені в табл. 3.

Таблиця 3.

**Ефективність нових форм господарювання
в аграрному секторі Сумської області (1994 р.)**

Показники	Асоціації	Агрофірми	Акціонерні товариства	В середньому по сільськогосподарських підприємствах
Вироблено на 100 га сільськогосподарських угідь:				
валової продукції в порівняльних цінах 1983 р., млн. крб.	0,08	0,09	0,07	0,06
товарної продукції, млн. крб.	523	419	582	485
прибутку, млн. крб.	193	187	269	156
Вироблено валової продукції в порівняльних цінах на одного робітника, тис. крб.	6,3	6,7	7,4	6,1
Витрати в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, млн. крб.	330	232	313	329
Рівень рентабельності, %	58,5	80,6	85,9	47,4

Дані свідчать, що найбільш ефективною формою господарювання в аграрному секторі Сумської області є акціонерні товариства. До того ж, в цілому підприємства нових форм господарювання (асоціації, агрофірми) працюють майже в два рази рентабельніше, ніж неформовані підприємства.

Таким чином, проведені дослідження показали, що в аграрному секторі Сумської області йде процес перетворення колективних сільськогосподарських підприємств в асоціації пайових гос-

господарств шляхом розподілу майна, земельних угідь, ліквідації цих господарств в установленому порядку та створення нових самостійних формувань. Досвід свідчить, що далеко не всі робітники готові стати підприємцями, працювати самостійно, адже не всі підрозділи можуть стати об'єктом з повною економічною самостійністю. Отже, реформування традиційних форм господарювання в асоціації пайовиків в даний час доцільне. Однак, створення асоціації пайовиків, на наш погляд, - це перший крок до становлення асоціацій селянських господарств, оскільки в пайових господарствах не повністю вирішені майнові питання, а проблема розпорядження виробленою продукцією не вирішується взагалі. В асоціації пайовиків земля, продуктивна худоба та інші засоби виробництва розподілені між робітниками господарства, але фактично знаходяться в розпорядженні керівництва пайового об'єднання. Такий стан майнових відносин не сприяє підвищенню ефективності виробництва, а спрямований на збереження колективної форми господарювання, що перетворює членів пайгоспів не у власників, а в найманих робітників. Тільки розподіл пайових об'єднань на селянські господарства, кооперативи, малі підприємства, на нашу думку, єдино правильний шлях реформування аграрного сектора економіки Сумської області, який вирішує як питання володіння, використання та розпорядження майном, так і повне право розпоряджатися виробленою продукцією та доходами. Таким чином, після створення самостійних селянських господарств вважаємо доцільним створення асоціації фермерів, товариств та кооперативів, яка буде вирішувати питання матеріально-технічного забезпечення, реалізації виробленої продукції та її промислової переробки, фінансування та кредитування, юридичного захисту, а також соціального розвитку села.

У зв'язку з цим в дисертації розроблено механізм реорганізації сільськогосподарських підприємств в агроасоціації, проведено моделювання процесів асоціювання в аграрному секторі та обґрунтовано економічну ефективність функціонування сільськогосподарських асоціацій.

Враховуючи наукові підходи та вимоги, була розроблена модель господарської асоціації фермерів для регіону Сумської області. Для визначення оптимального розміру агроасоціації був проведений комп'ютерний пошук, при якому порівнювались такі параметри: виробництво на 100 га сільськогосподарських угідь валової продукції в порівняльних цінах; товарної продукції, валового доходу, прибутку, продуктивності праці, матеріальні та трудові витрати на одиницю площі та голову худоби.

Проведені розрахунки показали, що оптимальний розмір агроасоціації Сумської області буде мати такі показники: площа сільськогосподарських угідь 2279 га, в т. ч. ріллі 2174 га; чисельність працівників 361 чол., в т. ч. в галузі рослинництва - 134, тваринництва - 182; поголів'я великої рогатої худоби - 2416 гол., в т. ч. корів - 704; поголів'я свиней - 149 гол., в т. ч. основних свиноматок - 27; овець - 552 гол., в т. ч. вівцематок - 135; площа зернових культур - 746 га., цукрових буряків - 300 га, соняшника - 11 га, картоплі - 9 га.

Для визначення розміру та структури виробництва в фермерських господарствах, які будуть входити до складу господарської асоціації, була розроблена економіко-математична модель. Визначимо значення X_i , X_z , X_t , перетворюючи в максимум доходу цільову функцію:

$$Y(\max) = \sum_{i \in J} C_i X_i - X_z$$

При обмеженнях:

$$1. \sum_{i \in J} \sum_{k \in K} d_{ijk} x_k \leq B_j$$

$$2. \sum_{i \in J} a_{ij} x_i - \sum_{i \in J} \sum_{k \in K} B_{ijk} x_k = 0 \quad (j \in J)$$

$$3. \sum_{i \in J} dt_i X_i - X_t \leq Dt \quad (t \in T)$$

$$4. \sum_{i \in J} A z_i X_i - X_z \leq 0$$

$$5. X_i \geq 0; X_z \geq 0; X_t \geq 0$$

Для формалізованого запису економіко-математичної моделі вводяться такі значення:

Індекси

i - сільськогосподарські культури;

J - обмеження;

t - трудові ресурси;

z - матеріально-грошові витрати.

Множини

Z_1 - площа ріллі в фермерському господарстві;

Z_2 - площа сільськогосподарської культури в сівозміні;

K - сівозміни;

T - трудові ресурси в період найбільшого навантаження.

Перемінні

X_i - площа посіву i -ої сільськогосподарської культури;

d_{ijk} - логічний коефіцієнт зв'язку;

b_{ijk} - питома вага i -ої культури в k -й сівозміні;

dt - затрати праці в t -й період на вирощуванні i -ої культури;

Az - норма матеріально-грошових витрат на вирощування i -ої культури;

B_j - площа земельних угідь ферми;

D_t - наявність трудових ресурсів в t -й період.

Проведені розрахунки на ЕОМ показали, що в зоні лісостепу фермерські господарства, які спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва, при існуючій технології та рівні механізації виробничих процесів, при 1-2 тракторах і трьох працездатних, можуть самостійно обробляти до 66 га ріллі. Таким фермерським господарствам доцільно практикувати чотирипільні сівозміни з набором культур: пшениця, цукрові буряки, горох, картопля і соняшник.

Фермерські господарства, які спеціалізуються на виробництві молока, зможуть утримувати до 12 корів і обробляти до 25 га ріллі. Збільшення поголів'я корів на фермі до 15 - 20 голів потребує площі ріллі до 32 - 40 га і трьох працездатних. При поголів'ї 25 корів необхідно, щоб у літній період було зайнято до 5 чоловік. Площа землекористування в таких господарствах буде складати близько 50 га.

Таким чином, при реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств в господарську асоціацію (з урахуванням оптимального розміру), реально може виділитися близько 97 селянських господарств різного виробничого напрямку, в т. ч. 59 - тваринницького та 38 - рослинницького (табл. 4).

Облаштувати таку кількість селянських господарств одночасно практично неможливо, так як для цього потрібні значні капітальні вкладення. Тому партнерські товариства доцільно створювати на основі великих майнових комплексів і ефективно діючих товарних сівозмін. В проектній моделі асоціації такі товариства передбачається створити на базі молочного скотарства, а в рослинництві вони будуть створені в рільництві та кормовиробництві. Індивідуальні селянські господарства також будуть сформовані в свинарстві, вівчарстві, птахівництві, бджільництві та овочівництві.

В дисертаційній роботі обґрунтовується висновок про те, що реорганізовані колективні сільськогосподарські підприємства в асоціації селянських (фермерських) господарств у майбутньому

Таблиця 4.

Структурний склад асоціації фермерських господарств, товариств та кооперативів

Показники	Товариства в скотарстві		Товариства в рослинництві		Індивідуальні селянські господарства							Всього	В середньому по КСП області
	по виробн. молока	по виробн. м'яса	по виробн. зерна, буряка	по виробн. корм	свинарські репродуктивні	свинарські по відгодівлі	вівчарські	птахівницькі	бджільницькі	овочеві	картоплярські		
Чисельність фермерських господарств	35	17	26	10	1	2	2	1	1	1	1	97	-
Площа с.-г. угідь, га	350	425	1055	300	-	-	105	-	9	20	15	2279	2724
Кількість працівників, чол.	105	51	130	40	5	10	6	3	2	4	5	361	279
Поголів'я худоби: корів	704											704	502
молодняк ВРХ		1712										1712	801
основні свиноматки					27							27	103
свини на відгодівлі						122						122	267
основне стадо овець							135					135	191
молодняк овець							417					417	177
бджолосім'ї									40			40	70
кури дорослі												1200	60
кури молодняк												1800	275
Розподіл основних виробничих фондів по господарствах асоціації, млн. крб.	2591	1258	3208	987	123	247	148	74	49	99	123	8907	4601

будуть відігравати суттєву роль у забезпеченні країни продуктами харчування. Рациональне поєднання малих, середніх і великих підприємств, їх кооперування, рівноправний розвиток і незалежність, конкурентна боротьба за споживачів виступає основою переходу до ринку та приведе до підвищення економічної ефективності виробництва в аграрній сфері (табл. 5).

Передбачається, що проведення процесів асоціювання в Сумській області дозволить до 2000 р. збільшити чисельність господарських асоціацій до 478. Це дасть змогу одержати від їх виробничої діяльності сумарний економічний ефект 7,2 трлн. крб., а рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва зросте до 72,4 %.

Таблиця 5.

**Економічна ефективність процесів асоціювання
в аграрному секторі Сумської області**

Показники	В середньому на одне сільськогосподарське підприємство	
	1994 р.	2000 р.
Виробництво валової продукції в порівняльних цінах 1983 р., тис. крб.	1695	3198
Товарна продукція в поточних цінах реалізації, млн. крб.	14311	36345
Приріст товарної продукції, млн. крб.	-	22034
Виробничі витрати (без оплати праці), млн. крб.	9678	18260
Економія (+), перевитрати (-) матеріальних витрат по проекту в порівнянні з 1994 р., млн. крб.	-	- 8582
Вивільнення середньорічних працівників за рахунок росту продуктивності праці, чол.	-	145
Економічна ефективність за рахунок росту продуктивності праці, млн. крб.	-	1534
Сумарний економічний ефект, млн. крб.	-	14986
Рівень рентабельності, %	47,8	72,4
Приріст рівня рентабельності, п. п.	-	24,6

Таким чином, створення об'єднань асоціативного типу селянськими господарствами, організованими на базі земель і майна колективних сільськогосподарських підприємств Сумської області, що реформуються, позитивно вплине на економічний розвиток України, формування ринку та збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, що в значній мірі буде сприяти стабілізації ситуації в державі та розвитку ринкових відносин в аграрному секторі.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

1. Недосконалість виробничих відносин викликала необхідність проведення аграрної реформи, в результаті якої відбулася трансформація колгоспно-радгоспної системи. Власність господарств при цьому розділилася на паї, на основі яких були створені товарні господарства з ознаками приватної власності кожного селянина. Але процеси паювання колгоспів Сумської області не забезпечили підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

2. Нині існують різні підходи до створення і діяльності асоційованих формувань, але найбільшого поширення на території Сумської області набули асоціації пайовиків. Використання пайових відносин в колективних сільськогосподарських підприємствах в деякій мірі сприяє розвитку приватного сектора - економічно самостійних селянських (фермерських) господарств.

3. В ході дослідження вивчені основні напрямки реформування форм господарювання в аграрному секторі економіки Сумської області. Серед них найбільш перспективним слід вважати створення селянських (фермерських) господарств, чисельність яких протягом 1992-1994 рр. в області склала 927. Але процеси реформування власності та форм господарювання в напрямку прискороного розвитку фермерських господарств поки що не дають вагомих результатів. Причиною цього є те, що в даний час фермерські господарства не мають необхідних інвестиційних можливостей, ефективних технічних засобів, добрив, засобів боротьби з шкідниками та хворобами, сучасних технологій.

4. В даний час самостійне ведення селянського господарства ускладнює диспаритет цін, інфляція, відсутність еквівалентного обміну між сільським господарством та промисловістю, тобто виробничі та соціально-економічні умови, які склалися зараз, визначають насущну потребу та економічну доцільність об'єднання селянських (фермерських) господарств в господарські асоціації та здійснення їх сумісної діяльності.

5. Підсумки роботи створених протягом 1992-1994 рр. та діючих зараз 46 господарських асоціацій в аграрному секторі Сумської області свідчать, що основні показники їх господарської

діяльності перевищують аналогічні дані колективних сільськогосподарських підприємств.

6. Узагальнивши досвід асоціювання сільськогосподарських підприємств Сумської області, запропоновано механізм реорганізації сільськогосподарських підприємств та розроблено модель господарської асоціації для регіону Сумської області. Передбачається, що проведення процесів асоціювання в Сумській області дозволить до 2000 р. збільшити чисельність господарських асоціацій до 478. Це дасть можливість одержати від їх виробничої діяльності сумарний економічний ефект у розмірі 7,2 трлн. крб., а рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва підвищити до 72, 4 %.

СПИСОК РОБІТ, ОПУБЛІКОВАНИХ ПО ТЕМІ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Реформирование экономических отношений в сельскохозяйственных предприятиях в период становления рыночной экономики //Механизм рыночного регулирования агропромышленного производства. Материалы научн.-практ. конф. - Сумы. 1993. - С. 24 - 25.

2. Реформування економічних відносин в сільськогосподарських підприємствах в період становлення ринкових відносин //Шляхи підвищення продуктивності і якості сільськогосподарської продукції. Матеріали наук. конф. - Суми. 1993. - С. 126-127.

3. Господарська асоціація як форма роздержавлення в сільському господарстві //Фінансово-економічна стабілізація в агропромисловому комплексі: Зб. наук. праць - К.: Лібра, 1994. - С. 39 - 41.

4. Ассоциация как форма коллективного предпринимательства //Социально-экономические и политические процессы общества в переходный период. Материалы научн.-практ. конф. - Сумы, 1995. - С. 153 - 155.

5. Реформирование собственности при создании ассоциаций //Финанси в умовах ринку: Зб. наук. праць //Сумський СГІ. - 1995. С. 28 - 30.

6. К вопросу финансово-кредитных отношений деятельности ассоциации крестьянских (фермерских) хозяйств //Проблеми забезпечення фінансової стійкості виробництва в галузях АПК. Матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. - Суми, 1995. - С. 13.

АННОТАЦІЯ

Жмайлов В. Н. Реформирование производственных структур в аграрном секторе экономики Сумской области путем создания хозяйственных ассоциаций.

Диссертация - авторская рукопись на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.07.02 - Экономика сельского хозяйства и АПК. Сумский сельскохозяйственный институт.

Защита диссертации состоится в Харьковском государственном аграрном университете им. В. В. Докучаева, Харьков, 1996.

В диссертационной работе проведен анализ процессов реформирования экономических отношений, деятельности предприятий различных организационных форм и ассоциированных объединений в аграрном секторе Сумской области, обоснованы организационно-экономические факторы и пути развития хозяйственных ассоциаций, а также определены основные направления реформирования организационно-хозяйственных структур в аграрном секторе, что будет способствовать стабилизации агропромышленного производства и развитию рыночных отношений в аграрном секторе страны.

Summary

V. M. Zhmaylov. The restructuring of production departments in agrarian sector of the economy of Sumy region by means of creation of production associations.

The dissertation is the author's manuscript to get Candidate's Degree in Economics in speciality 08.07.02 - agricultural economics and agrarian industrial complex. Sumy agricultural Institute.

The defence of the thesis is to be held at the Kharkov State Agrarian University named after V. V. Dokuchayev. Kharkov. 1996.

The analysis of process of restructuring economic relations, of activities of different structural types of enterprises and associations in agrarian sector of Sumy region is carried out in this dissertation. The structural and economic factors and the ways to develop production associations are well grounded. The main guidelines in reforming managerial and production structures in agrarian sector were determined in this research, which will contribute to the stabilization of agrarian and industrial production and to the development of market relations in agrarian sector of the country.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, асоціація, реформування, фермерські господарства, форми господарювання, форми власності.

ВМЗ

44480

Відповідальний за випуск

кандидат економічних наук, професор А. В. Македонський.

Підписано до друку 11.04.96. Формат 60x84/16. Папір письмовий. Обсяг 1,0 ум.
друк. арк. Обл.-вид. арк. 1,19. Тираж 100. Зам. 153

Видавництво "Слобожанщина". 244030, м. Суми, Кузнечна, 2.

"Різоцентр" СумДУ.